

УДК 94(477) «191/194»:[623.8+359]

ТКАЧУК П.П.

<https://orcid.org/0000-0002-7190-7887>

ХАРУК А.І.

<https://orcid.org/0000-0003-3459-1657>

<https://doi.org/10.33577/2313-5603.32.2019.193-205>

БУДІВНИЦТВО РІЧКОВИХ БОЙОВИХ КОРАБЛІВ НА УКРАЇНСЬКИХ ВЕРФЯХ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті розглянуті питання будівництва річкових бойових кораблів і катерів на українських верфях за період від Першої до Другої світових воєн. Проаналізовано будівництво броньованих катерів на заводі К. Равенського в Одесі (1915-1920 рр.) та моніторів на заводі «Ленінська кузня» в Києві (1930-1941 рр.). Основна увага звернута на технічні особливості проектів кораблів (катерів) та їхній вплив на тактичні характеристики. Відзначено, що за низкою параметрів монітори, збудовані в Києві, не були оптимальними. Розглянуто основні етапи служби річкових кораблів, побудованих в Україні. Основна увага приділена моніторам Дунайської та Пінської флотилій.

Ключові слова: річкова флотилія, річковий монітор, суднобудування, корабельня, верф, бронекатер.

Постановка проблеми та її актуальність. Україна ще з ХІХ ст. має досить розвинуту суднобудівну промисловість. За часів Російської імперії та СРСР її виробничі потужності були завантажені головним чином будівництвом морехідних кораблів для військових флотів. Однак поряд із ними споруджувались і менші кораблі та катери для річкових флотилій. Упродовж першої половини ХХ ст. відбулись суттєві зміни в їхньому технічному рівні, пов'язані, насамперед, із впровадженням двигунів внутрішнього згоряння, сучасної швидкострільної артилерії, бронювання та інших нововведень. На українських корабельнях були реалізовані кілька цікавих проектів річкових кораблів і катерів, які заслуговують на увагу дослідників.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Мусимо констатувати, що в українській історіографії досі відсутні дослідження, присвячені комплексному вивченню проблематики будівництва

Ткачук Павло Петрович, доктор історичних наук, професор, Заслужений працівник освіти України, начальник Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Харук Андрій Іванович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри гуманітарних наук, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Ткачук П.П., Харук А.І., 2019

річкових бойових кораблів на вітчизняних верфях. Можемо відзначити, хіба що, статті *Р. Лапшина* (2009, 2010) та *В. Спичакова* (2009), присвячені окремим кораблям і опубліковані в російській періодиці. Дослідження російських авторів характеризуються більшою широтою охоплення тематики, але водночас – меншою увагою до деталей. Вартість їх для істориків досить неоднорідна. Найбільший внесок у розробку тематики розвитку річкових бойових кораблів зробив *І. Черніков*, але у його творчому доробку є як дуже ґрунтовні дослідження (2007, 2013), так і роботи поверхового характеру (1998). Не надто глибоким за змістом є довідник *А. Платонова* (2004). Досить своєрідну публікацію, частково присвячену річковим кораблям, видав *А. Широкоград* (2005). У властивій цьому авторі манері гіперболізації він відносить радянські річкові кораблі – не багато, не мало, – до «чудо-зброї».

Мета та завдання дослідження. У нашій розвідці ми маємо за мету проаналізувати основні програми будівництва кораблів для річкових флотилій на українських верфях за період від Першої до Другої світових воєн. Основна увага буде звернута на технічні особливості кораблів і катерів. Поряд з тим будуть розглянуті й деякі аспекти їхньої служби та бойового застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першою у ХХ ст. програмою будівництва річкових бойових катерів, в реалізації якої взяло участь українське підприємство, стала програма створення річкових флотилій, які б підпорядковувались не Морському, а Військовому міністерству. Це мало б спростити взаємодію флотилій з сухопутними військами. В червні 1915 р. три верфі Російської імперії отримали замовлення на 9 броньованих канонірських човнів і 18 катерів-розвідників (ще 18 дозорних катерів замовили у США). Значну частину замовлення – на 14 катерів-розвідників – отримала одеська корабельня К. Равенського (*Черников, 1998:92*). Катер-розвідник заводу Равенського мав водотоннажність 17,9 т. Його довжина становила 15,24 м, ширина – 3,05 м, осадка – 0,69 м. Два шестициліндрових двигуни «Скріпе», які працювали на суміші бензину й гасу, розвивали потужність 110 к.с. Катер озброювався двома 7,62-мм кулеметами «Максим», встановленими у броньованих баштах в носовій і кормовій частинах. Екіпаж складався з семи осіб. Ходова рубка і кулеметні башти катера захищались бронєю завтовшки 6 мм, інші важливі вузли – 4-5 мм; броньова палуба мала товщину 3,5 мм. Для боротьби з мінною загрозою катер міг застосовувати річковий трал (*Черников, 2007:515-519*).

До революції й виходу Росії з Першої світової війни верф Равенського не змогла повністю виконати замовлення. Кілька недобудованих катерів залишались в Одесі. За даними І. Чернікова, чотири з них у 1919 р. потрапили до річкової флотилії Кубанського війська, а коли в лютому 1920 р. Червона Армія зайняла Одесу, то на заводі Равенського знаходились 11 катерів-розвідників. Якщо ж врахувати, що принаймні один катер заводу Равенського у 1920-х роках служив в річкових силах Угорщини під назвою «Гонвед», то кількість катерів-розвідників, виготовлених цим заводом, перевищить замовлені 14 одиниць (*Черніков, 2007:540*).

Досить добре задокументована історія служби катерів Равенського, захоплених більшовиками. Шість з них були списані у 1922-1925 рр. Інші п'ять служили довше. Кілька разів вони змінювали назви. Чотири катери у 1934 р. були перевезені з Києва на Далекий Схід і включені до складу Амурської флотилії. У 1940 р. два з них списали, а ще два навіть взяли участь у війні проти Японії в серпні 1945 р. П'ятий катер залишався на Дніпрі, а з 1940 р. входив до складу Пінської флотилії і загинув у вересні 1941 р. (*Широкорад, 2005:63-64*). Озброєння катерів в радянські часи посилили: на амурських катерах замість кормової кулеметної башти встановили 76,2-мм гірську гармату зр. 1913 р. на тумбовій установці, а пінський отримав на тому ж місці 45-мм універсальну гармату 21-К (*Платонов, 2004:20*).

Новий етап будівництва річкових бойових кораблів на українських корабельнях пов'язується з ухваленим в червні 1931 р. рішенням радянського військово-політичного керівництва відновити Дніпровську флотилію (розформовану в грудні 1920 р.). Головним осередком спорудження кораблів для неї став завод «Ленінська кузня» в Києві. Їхні характеристики значною мірою визначались параметрами кораблів потенційного противника – моніторів польської Річкової флотилії, озброєних 75-мм гарматами і 100-мм гаубицями. Радянські річкові кораблі мали отримати потужніше озброєння. Водночас їхні розміри, і перш за все осадка, мали відповідати особливостям р. Дніпро та її приток.

20 листопада 1930 р. на верфі «Ленінська кузня» заклали монітор для Дніпровської флотилії за проектом СБ-12, який пізніше отримав назву «Ударний». Саме він став першим річковим монітором, збудованим у СРСР.

Корабель мав відносно широкий плоскодонний корпус, який виявився значно важчим, ніж передбачав проект. Тому замість проектних 49 см осадка досягала 60 см, а після модернізації вона зросла до 82 см за водотоннажності 385 т. Архітектура монітора визначалась його озброєнням – двома потужними 130-мм морськими гарматами, встановленими в окремих баштах у носовій частині корабля. Ця типово морська зброя з настільною траєкторією і малими кутами піднесення мало годилась для річкових кораблів – тут доречнішими були б армійські гаубиці, здатні вести нависний вогонь. Однак оскільки монітор будувався на замовлення Військово-морського флоту, він отримав морську артилерію. Крім гармат головного калібру «Ударний» озброювався чотирма 45-мм зенітними гарматами (у двох баштах) і чотирма зчтвереними установками 7,62-мм кулеметів «Максим». Таке зенітне озброєння цілком відповідало рівню початку 1930-х років, однак для 1941 р. вже було застарілим, тому корабель був майже беззахисним від сучасних літаків (Черников, 2007: 303-304). Бронювання «Ударного» захищало лише від куль стрілецької зброї та осколків снарядів. Найкраще захищеними були башти головного калібру, але й тут товщина броні не перевищувала 8 мм (Лапшин, 2010:48). Силова установка «Ударного» спочатку складалась з чотирьох дизельних двигунів німецької фірми MAN сумарною потужністю лише 400 к.с. Під час ремонту в 1939 р. їх замінили на два дизелі 38-КР-8 виробництва Коломенського заводу сумарною потужністю 1600 к.с. Тепер монітор міг розвивати швидкість 11,6 вуз (до модернізації – максимум 9 вуз) (Лапшин, 2010:53).

Конструкція «Ударного» виявилась не надто вдалою. Крім вже вказаних недоліків (велика осадка і малоприсадаблена для річкових умов артилерія головного калібру) корабель мав значну висоту над ватерлінією і площу силуету. Це не лише ускладнювало маскуванню і збільшувало площу корабля як мішені, але й утруднювало маневрування. Через велику бічну площу «Ударний» зазнавав сильного вітрового зносу, боротись з яким тим складніше, чим меншою є швидкість корабля. А монітор здебільшого виконував вогневі завдання на малому ході або взагалі на стопі. Система управління вогнем «Ударного» була примітивною: корабель міг вести вогонь лише по видимих цілях, а по невидимих – тільки знаходячись на якорі (Платонов, 2004:33-36).

«Ударний» спустили на воду 17 травня 1932 р., а 1 червня 1934 р. монітор увійшов до складу Дніпровської військової флотилії і став її флагманом. В кампанії 1939 р. проти Польщі корабель участі не брав, оскільки з травня до листопада 1939 р. проходив модернізацію на «Ленінській кузні». 3 липня 1940 р. «Ударний» разом з чотирма іншими моніторами Дніпровської флотилії прибув до Ізмаїлу і увійшов до складу Дунайської флотилії, створеної після включення до складу СРСР Бессарабії. Після початку 22 червня 1941 року німецько-радянської війни монітор воював на Дунаї. 20 липня він прибув до Одеси, з 22 липня до 2 серпня пройшов ремонт в Миколаєві. Згодом «Ударний» брав участь в бойових діях на Південному Бугі і нижньому Дніпрі (зокрема, в обороні м. Херсон). 20 вересня 1941 р. монітор був потоплений німецькими пікіруючими бомбардувальниками Ju 87 в Ягорлицькій затоці (*Латишин, 2010:54-59*).

У 1932 р. радянський флот замовив новий монітор, який мав би бути позбавлений недоліків «Ударного» і краще підходити для дій на р. Прип'ять. Корабель, який отримав позначення проекту СБ-30 і назву «Активний», концептуально нагадував перші монітори Дж. Еріксона: дві гармати головного калібру встановили в одній башті. Задля забезпечення колового обстрілу надбудови на моніторі були майже відсутні, а ходовий місток знаходився на дахові гарматної башти.

Головне озброєння монітора складалось з двох 102-мм гармат Б-2 – модифікованого варіанта відомої російської корабельної гармати часів Першої світової війни зі зменшеною з 60 до 45 калібрів довжиною ствола і збільшеним до 60° кутом піднесення. Теоретично це забезпечувало можливість ведення зенітного вогню, однак випробування показали, що заряджати гармату на кутах піднесення понад 45° практично неможливо. Ще на стадії проектування висловлювалась думка щодо необхідності заміни на СБ-30 гармат морського взірця на армійський, але аналіз показав, що така заміна потребуватиме суттєвої переробки башти, і монітор, зрештою, отримав морську артилерію (*Платонов, 2004:39*). Загалом проект СБ-30 передбачав створення корабля, орієнтованого не стільки на обстріл берегових цілей, скільки на бій з річковими кораблями противника. Зенітне озброєння було відверто слабким – дві 45-мм гармати у броньованих баштах. Бронювання порівняно з «Ударним» посилили – найбільш важливі частини корабля захищала броня завтовшки 16-20 мм (*Черников, 2007:306-307*).

«Активний» був закладений на заводі «Ленінська кузня», але на Дніпрі не служив. Окремими секціями корабель перевезли на Далекий Схід, під Хабаровськом склали і 28 серпня 1934 р. спустили на воду. 16 жовтня 1935 р. «Активний» увійшов до складу Амурської флотилії. В серпні 1945 р. він брав участь у війні проти Японії – Маньчжурській наступальній операції (*Бережної, 1988:78*).

Попри низку недоліків проект СБ-30 вважався загалом вдалим. Він став основою для проект СБ-37 – монітора, призначеного для дій на Дніпрі та його притоках. Він же став і першим серійним монітором, спорудженим у Києві (побудували шість екземплярів). На ньому двогарматну башту головного калібру МК-2-4 дев'ятигранної в плані форми посунули дещо в корму щоб мінімізувати одну з вад «Активного» – заривання носом у хвилі на повному ході. Бойова (вона ж ходова) рубка знаходилась на дахові башти, але якщо на «Активному» вона оберталась разом з баштою, то на проекті СБ-37 вона лишалась нерухомою (встановлювалась на вертикальній трубі діаметром 750 мм, яка проходила через центр башти). Озброєння головного калібру – дві 102-мм гармати – було таким же, як і на «Активному». Допоміжне озброєння спочатку складалось з двох баштових установок 40-К, в кожній з яких знаходилась 45-мм гармата і 7,62-мм кулемет ДТ, та двох кулеметних башт з одним кулеметом «Максим» у кожній. Установки 40-К були універсальними, але їхні реальні можливості з ураження повітряних цілей були мізерними. Тому в 1940-1941 рр. носову установку 40-К замінили на 41-К зі спареними 45-мм гарматами. Однак реально це не надто посилювало протиповітряну оборону кораблів – під час боїв 1941 р. монітори, які діяли у складі Пінської військової флотилії, не змогли уразити зі своїх 45-мм гармат жодної повітряної цілі. Додатково у 1939 р. на моніторах встановили зчетверену кулеметну зенітну установку 4М (кулемети «Максим») (*Спичаков, 2009:29-30*).

Захист корабля забезпечувався броньовим поясом товщиною 16 мм в середній частині і 4 мм – в носовій і кормовій. Товщина броньової палуби становила 4 мм. Броньовий пояс і палуба мали локальні посилення в районах снарядних погребів і машинного відділення. Найкраще захищеною була башта головного калібру – товщина її броні становила 30 мм. Вона витримувала влучання

37-мм снарядів. Водночас, як показав досвід боїв, машинне відділення було недостатньо захищеним – навіть осколки авіаційної бомби могли пошкодити двигун (*Спичаков, 2009:28-29*).

Повна водотоннажність монітора проекту СБ-37 становила 263 т, довжина – 51,2 м, ширина – 8,22 м, осадка – 0,88 м. Силова установка була слабкою: два чотирициліндрових дизельних двигуни 4-СД-19-32 розвивали потужність в сумі лише 280 к.с. Максимальна швидкість монітора становила 14-15 км/год. (7,5-8,1 вуз). Нормальний запас палива становив 6,6 т (на 1400 км ходу), повний – 22 т (на 4700 км) (*Спичаков, 2009:30*).

За проектом СБ-37 на заводі «Ленінська кузня» збудували шість моніторів: «Железняков», «Жемчужін», «Левачев», «Мартинов», «Флягін» і «Ростовцев». Упродовж 1936-1937 рр. вони поповнили склад Дніпровської військової флотилії. Завдяки цьому Дніпровська флотилія досягла кількісної і якісної переваги над потенційним противником – польською Річковою флотилією: сім моніторів проти шести (дві 130-мм і дві 102-мм гармат проти шести 100-мм і дві 75-мм). Однак як продемонструвала вереснева кампанія 1939 р., ця перевага була суто теоретичною: через мілководдя монітори не змогли пройти до Пінська (*Спичаков, 2009:31*).

У липні 1940 р. монітори «Железняков», «Жемчужін», «Мартинов» і «Ростовцев» разом з «Ударним» перейшли на Дунай. 8 липня 1940 р. вони увійшли до складу Дунайської військової флотилії (*Бережній, 1988:78*). Базою для них став Ізмаїл. Залишки Дніпровської військової флотилії 17 липня 1940 р. були перейменовані у Пінську військову флотилію. Головною її базою став Пінськ, а тиловою – Київ. Монітори «Флягін» і «Левачев» залишились в Києві, у складі Навчального загону флотилії – через велику осадку вони не могли діяти на Прип'яті, а тим більше на р. Піна (*Спичаков, 2009:31-34*).

З 22 червня 1941 р. монітори брали участь в бойових діях на Дунаї. Головним противником кораблів проекту СБ-37 були не кораблі румунської Дунайської дивізії (яка була досить пасивною), а берегові артилерійські батареї. 18-19 липня монітори прикривали евакуацію флотилії і сухопутних підрозділів з островів дельти і правого берега Дунаю. 22 липня вони прибули до Миколаєва, де пройшли ремонт. Після цього «Жемчужін» і «Ростовцев» були передані до складу Пінської військової флотилії і перейшли на Дніпро.

Монітори «Левачев» і «Флягін» після початку війни скерували на Прип'ять. Однак прорив німців до Києва змусив зосередити артилерійські кораблі на південь від міста. Обидва монітори 11 липня увійшли до складу Дніпровського загону. З середини липня «Флягін» знаходився на позиції південніше Трипілля, а «Левачев» – в районі Ржищева. На початку серпня прийшли монітори з Дунаю. «Жемчужін» зайняв позицію вище Канева, «Ростовцев» – нижче цього міста. Монітори в оперативному відношенні підпорядковувались командуванню Південно-Західного фронту (*Спичаков, 2009:35*).

На початку серпня 1941 р., коли реальною стала загроза форсування німцями Дніпра, монітори маневрували вздовж усього фронту від Києва до Черкас. Доля кораблів була фактично вирішена. Першим загинув «Жемчужін», підірваний власним екіпажем 12 серпня після ушкоджень, отриманих в бою напередодні (*Спичаков, 2009:37*). Інші три монітори ще понад місяць брали участь в обороні Києва і були підірвані 18 вересня 1941 р. Після війни їх підняли, але не відновлювали. Лише «Ростовцев» до вересня 1950 р. використовувався як несамохідна навчально-тренувальна станція у Навчальному загоні Дніпровської флотилії.

Монітори «Железняков» і «Мартинов» в серпні-вересні 1941 р. брали участь в бойових діях на Південному Бузі, нижньому Дніпрі та Дніпро-Бузькому лимані. 18 вересня – у той же день, коли загинули три однотипні монітори в районі Києва – монітор «Мартинов» був підірваний в гирлі р. Конка через неможливість прориву у Дніпро-Бузький лиман (*Спичаков, 2009:39*). «Железняков», хоч і був ушкоджений 20 вересня в Ягорлицькому лимані внаслідок нальотів німецької авіації (тоді ж загинув монітор «Ударний»), все ж зумів дістатись до Севастополя. 26 жовтня його перевели в район Камиш-Бурун для дій в Керченській протоці. 21 листопада Дунайську флотилію розформували, а її кораблі, у тому числі й «Железнякова», передали до складу Азовської військової флотилії. Упродовж 1942 р. монітор брав участь в боях на Азовському морі і р. Дон, а наприкінці серпня став єдиним з великих кораблів флотилії, який зумів прорватись з Азовського моря у Чорне (*Латишин, 2009:45-48*).

Упродовж 1943 р. і першої половини 1944 р. «Железняков» простояв в Поті. На кораблі посилили зенітне озброєння: зняли неефективні «максими», натомість встановили два 37-мм зенітних автомати 70-К, зчетверений 12,7-мм кулемет «Віккерс» і два

кулемети ДШК такого ж калібру. В липні 1944 р. «Железнякова» перевели в Севастополь, в середині серпня – в Одесу. 27 серпня 1944 р. монітор прибув в Ізмаїл. До кінця 1955 р. «Железняков» служив у складі Дунайської флотилії, згодом був переданий до Чорноморського флоту, а 11 березня 1958 р. його списали і переобладнали в плавучий склад. На початку 1965 р. ухвалили рішення відновити «Железнякова» як пам'ятник. Корабель встановили на постаменті в Києві. 10 липня 1967 р. пам'ятник був урочисто відкритий (*Лапшин, 2009:49-50*).

У 1934 р. почалось створення ще одного проекту монітора під позначенням СБ-57. Кораблі цього типу призначались для служби на середній течії р. Амур і мали замінити монітори типу «Шторм», збудовані ще до Першої світової війни. Спорудження кораблів проекту СБ-57 планувалось організувати так же, як і монітора «Активний»: виготовити монітори в Києві, потім розібрати і перевезти на Далекий Схід. За проектом монітор СБ-57 озброювався чотирма 130-мм гарматами, встановленими у двох баштах Б-28. Зенітне озброєння складалось з чотирьох 45-мм гармат (у двох баштах 41-К) і шести 12,7-мм кулеметів (у трьох баштах ДШКМ-2Б). Довжина корабля становила 71,7 м, ширина – 11,3 м, осадка – 1,15 м, повна водотоннажність сягала 800 т. Силова установка за проектом була такою ж, як на моніторі «Ударний» після модернізації (два дизелі 38-КР-8 потужністю по 800 к.с.). Корабель захищала досить потужна броня: товщина поясу становили 50 мм посередині і 16 мм – в носовій і кормовій частинах, палуби – відповідно, 30 і 16 мм. Максимальна швидкість мала становити 12 вуз (*Платонов, 2004:54*).

В грудні 1939 р. на заводі «Ленінська кузня» за проектом СБ-57 були закладені одразу три монітори для Амуру – «Шилка», «Аргунь» і «Волочаєвск». Однак після включення до складу СРСР Бессарабії і утворення в липні 1940 р. Дунайської військової флотилії призначення кораблів поміняли – тепер замість Амуру вони мали служити на Дунаї. Це відобразилось і на назвах кораблів – у вересні 1940 р. перші два з них перейменували у «Відліцу» і «Каховку». Навесні 1941 р. «Відліца» і «Волочаєвск» вже були спущені на воду, на них встановили башти артилерії головного калібру, але коригування проекту продовжувалось. 28 травня ухвалили рішення про заміну дизелів на більш потужні двигуни 9Д

(по 1100 к.с.), завдяки чому швидкість мала зрости до 13 вуз. Одночасно санкціонувалось посилення зенітного озброєння шляхом збільшення кількості установок 41-К до шести і ДШКМ-2Б – до чотирьох. Однак добудові кораблів завадив початок німецько-радянської війни. «Відліцу» й «Волочаєвск» в липні 1941 р. відбуксирували в Запоріжжя, однак 19 серпня затопили з огляду на неможливість евакуації в пониззя Дніпра. Корпус «Каховки» спустили на воду 18 вересня 1941 р. – тільки для того, щоб наступного дня затопити в Рибальському затоні Дніпра, поблизу заводу (*Смирнов*).

З 1937 р. радянські річкові флотилії почали отримувати нові бронекатери проектів 1124 і 1125. Обидва проекти були уніфіковані: на них використовувались однакові силові установки – бензинові мотори ГАМ-34 (два на великому катері проекту 1124 і один – на малому проекту 1125), озброєння – 76-мм гармати в баштах танків Т-28 (пізніше – Т-34), теж дві на великому бронекатері і одна – на малому. До 1946 р. побудували 99 катерів проекту 1124, а до 1947 р. – 203 катери проекту 1125.

Основним осередком будівництва бронекатерів став завод № 340 в Зеленодольську на Волзі. Хоч катери проекту 1125 напередодні німецько-радянської війни надійшли на озброєння Дніпровської (Пінської) і Дунайської флотилій, в Україні вони в той час не виготовлялись. Однак завод «Ленінська кузня» зайнявся будівництвом бронекатерів проекту 1124, знаходячись в евакуації – в Новосибірську. У 1942 р. тут заклали чотири таких бронекатери, але через нестачу робочої сили реально велись роботи тільки на одному з них – із заводським № 3. В серпні 1944 р. катер розпочав випробування, а в жовтні залізницею був доставлений на р. Амур і включений до складу 1-го загону бронекатерів 1-ї бригади річкових кораблів під позначенням БК-47. Матеріали і заготовки для решти трьох катерів перевезли до Києва, на завод №302. Тут бронекатери добудували. БК-67 (заводський №1) потрапив на Амур, БК-346 (№ 2) у 1946 р. увійшов до складу Дунайської флотилії, а БК-344 (№ 4) у тому ж році поповнив склад Дніпровської флотилії. У 1951 р. БК-344 був переданий Болгарії (*Черников, 2013:38*). Катери мали замість застарілих радянських двигунів американські бензинові мотори «Холл-Скотт» (потужністю по 900 к.с.) або «Паккард» (по 1200 к.с.), які постачались за програмою ленд-лізу.

Озброєння складалось з двох башт танка Т-34 зі штатним озброєнням (76-мм гармата Ф-34 і 7,62-мм кулемет ДТ в кожній башті) і спареної установки 12,7-мм кулеметів в башті ДШКМ-2Б (*Бронекатера проект 1124*).

Висновки. Будівництво річкових бойових кораблів на українських корабельнях в першій половині ХХ ст. можна умовно поділити на два етапи. Перший припадає на період Першої світової війни. У цей час залучення українських верфей до програм річкового військового кораблебудування було епізодичним – воно звелось, фактично, до будівництва серії невеликих броньованих катерів на одеському заводі К. Равенського. Другий етап почався у 1930 р. із закладенням монітору «Ударний») і завершився у вересні 1941 р. (з нацистською окупацією Києва). В цей час на київському заводі «Ленінська кузня» послідовно розвивається будівництво великих річкових артилерійських кораблів – моніторів. Всього було споруджено вісім таких кораблів (включаючи серію з шести одиниць типу «Железняков»), а ще три були знищені у недобудованому стані. Монітори, споруджені в Києві, були оптимізовані для дій на європейських ріках – Дніпрі та Дунаї. Конструкція їх, хоч і вдосконалювалась з кожним наступним проектом, була далекою від ідеалу. Насамперед це стосувалось озброєння: гармати головного калібру морських взірців не були оптимальними для дій на річках, а зенітне озброєння було слабким і неефективним. Попри це, монітори, споруджені в Києві, взяли активну участь в німецько-радянській війні на її початковому етапі, діючи на Дунаї, Дніпрі, прибережних акваторіях Чорного моря і Азовському морі.

Використані посилання

Бережной С.С. 1988. *Корабли и суда ВМФ СССР 1928-1945: Справочник*. М.: Воениздат, с. 710.

Бронекатера проект 1124. *RussianShips* [online] Доступно: <<http://russianships.info/katera/1124.htm>> [Дата звернення 20 липня 2019 р.]

Лапшин Р.В. 2009. «Железняков». Боевой путь самого известного советского монитора. *Морская кампания*, №7, с. 40-50.

Лапшин Р.В. 2010. Монитор «Ударный». *Морская кампания*, №3, с. 46-59.

Платонов А.Б. 2004. *Советские мониторы, канонерские лодки и бронекатера. Часть I*. Санкт-Петербург: Галлея-Принт, с. 120.

Смирнов Е.Л. Монитор типа «Шилка» мощностью 1600 э.л.с. *Речная справочная книжка* [online] Доступно: <[http:// russrivership.ru/ public/ files/ doc1167.pdf](http://russrivership.ru/public/files/doc1167.pdf)> [Дата звернення 20 липня 2019 р.]

Спичаков В.А. 2009. В тени «Железнякова». Речные мониторы серии СБ-37. *Морская кампания*, №7, с. 26-39.

Черников И.И. 1998. *Русские речные флотилии за 1000 лет (907-1917)*. Санкт-Петербург: Б.С.К., с. 122.

Черников И.И. 2007. *Энциклопедия мониторов*. Санкт-Петербург: Судостроение, с. 696.

Черников И.И. 2013. *Бронекатера Сталина. Речные танки Великой Отечественной*. М.: Эксмо, с. 128.

Ширококорд А.Б. 2005. *Чудо-оружие СССР: Тайны советского оружия*. М.: Вече, с. 352.

References

Berezhnoi S.S. 1998. *Ships and vessels of the WMF USSSR. Handbook*. М.: Voenizdat, p. 710 (rus).

Armored boats project 1124. *RussianShips* [online] Available: <<http://russianships.info/katera/1124.htm>> [Accessed 20 July 2019] (rus).

Lapshin R.V. 2009. «Zhelezniakov». The combat path of the most famous Soviet monitor. *Morskaia kampania*, №7, p. 40-50 (rus).

Lapshin R.V. 2010. Monitor «Udarnyj». *Morskaia kampania*, №3, p. 46-59 (rus).

Platonov A.B. 2004. *Soviet monitors, gunboats and armored boats. Part I*. Sankt-Petersburg: Galleia-Print, p. 120 (rus).

Prasnikov V.B. 1999. Post-war projects of river ships. *Taifun*, №6, p. 2-8 (rus).

Smirnov E.L. Monitor type "Shilka" with a power of 1600 HP. *River reference book* [online] Available: <<http://russrivership.ru/public/files/doc1167.pdf>> [Accessed 20 July 2019] (rus).

Spichakov V.A. 2009. In shadow of «Zhelezniakov». River monitors SB-37 series. *Morskaia kampania*, №7, p. 26-39 (rus).

Chernikov I.I. 1998. *Russian river flotillas for a 1000 years (907-1917)*. Sankt-Petersburg: B.S.K., p. 122 (rus).

Chernikov I.I. 2007. *Encyclopedia of monitors*. Sankt-Petersburg: Sudostroenie, p. 696 (rus).

Chernikov I.I. 2013. *Stalin's armored boats. River tanks of Great Patriotic*. М.: Eksmo, p. 128 (rus).

Shirokorad A.B. 2005. *Wonder weapon of USSR: The secrets of soviet weapon*. М.: Veche, p. 352 (rus).

Tkachuk P., Kharuk A.

CONSTRUCTION OF RIVER FIGHTING SHIPS AT UKRAINIAN SHIPYARDS IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

Ukraine has a well-developed shipbuilding industry since the XIX century. During the time of the Russian Empire and the USSR, its production capacities were mainly loaded with the construction of sea-going ships for navy. However, smaller ships and boats for river flotillas were being built alongside them. During the first half of the XX century there were significant changes in their technical level, primarily related to the introduction of internal combustion engines, modern quick-firing artillery, armor protection and other innovations. Ukrainian shipyards implemented some interesting projects of river ships and boats.

Construction of river fighting ships at Ukrainian shipyards in the first half of the XX century can be divided into two stages. The first one dates back to the First World War. At that time the involvement of Ukrainian shipyards in the programs of river naval shipbuilding was sporadic – in fact, it was reduced to the construction of a series of small armored boats at the Odessa factory of K. Ravensky. The second stage began in 1930 (with the installation of the monitor *Udarnyi*) and ended in September 1941 (with the Nazi occupation of Kiev). At that time, the construction of large river artillery ships – monitors was consistently being developed at the *Leninska Kuznia* plant in Kyiv. A total of eight such ships were built (including a series of six *Zhelezniakov* units) and three more were destroyed in the unfinished state.

Monitors built in Kyiv were optimized for action on European rivers – the Dnieper and the Danube. Their construction, though, improved with each successive project, was far from ideal. First and foremost, it related to armaments: the main guns of naval models were not optimal for action on rivers, and anti-aircraft weapons were weak and ineffective. Despite this, the monitors built in Kyiv actively participated in the German-Soviet war at its initial stage, operating on the Danube, the Dnieper, the Black Sea coastal areas and the Azov Sea.

Keywords: river flotilla, river monitor, armored boat, shipbuilding, shipyard, dockyard.